

VERSLAG symposium Brede school en buitenruimte

d.d. 12 oktober 2007

Staro

Jantje Beton

Ontwerp- en ingenieursbureau Carve

De buitenruimte van een brede school is meer dan een schoolplein

De brede school, waarin wordt samengewerkt door een school met instellingen zoals kinderopvang, welzijnswerk, een bibliotheek of een apothekerspost, blijkt een succesvolle formule. De brede school vergroot de ontwikkelingskansen van kinderen. In kleinere gemeenten biedt de brede school daarnaast de kans om een algemeen voorzieningenniveau in stand te houden. Nederland telt nu ruim 500 brede scholen, een aantal dat in 2010 meer dan verdubbeld moet zijn.

Bij een brede school hoort een breed buurtplein. Alleen een traditioneel speelplein doet geen recht aan het vernieuwende karakter van de brede school. Zowel de visie op de brede school als vele actuele maatschappelijke tendensen, waaronder sportstimulatie, buurtcohesie, leefbaarheid, speelruimte, veiligheid en naschoolse opvang, zouden op goede, multifunctionele brede buurtpleinen verenigd kunnen worden. Wat voor het brede schoolgebouw wel gebeurt – het formuleren van een integrale visie – gebeurt nog vrijwel nooit voor het brede plein. 'Een meer geïntegreerde visie op de buitenruimte, met daarin individuo overstijgende doelstellingen van de brede schoolpartners, van de woningbouwcorporatie en van de gemeente zou aanzienlijk meer mogelijkheden scheppen. Daarbij staan uiteraard het kind en het ontmoeten centraal', aldus onderzoekster Renet Korthals Altes. Zij was een van de sprekers op een symposium over de buitenruimte van brede scholen, op 12 oktober 2007, georganiseerd door Stichting Architecten Research Onderwijsgebouwen, Jantje Beton en Ontwerp- en ingenieursbureau Carve.

Die middag werd een unanieme conclusie getrokken: Over langere tijd gemeten levert het ontwikkelen van een goede buitenruimte heel veel meerwaarde op. Meerwaarde in exploitatie, want een betere buitenruimte trekt mensen aan, stimuleert ontmoeting, versterkt de sociale cohesie en vergroot dankzij identificatie de betrokkenheid bij die openbare ruimte. En meerwaarde voor het gebouw zelf en voor zijn omgeving.

Het u hierbij aangeboden verslag van deze studiedag gaat uitvoerig in op de buitenruimte, waarover architect Herman Hertzberger stelde 'dat het onderscheid tussen school en niet-school moet worden opgeheven, dat de gedachte schoolplein versus niet-schoolplein moet worden vergeten'.

BNA STARO

Jollemanhof 14

Postbus 19606 1000 GP Amsterdam

T 020 555 36 29 F 020 555 36 99

staro@bna.nl www.staro-bna.nl

Postbank 2063800

De buitenruimte van een brede school is meer dan een speelplein

Buitenspelen is belangrijk voor kinderen. Dat wordt door zowel scholen als de overheid erkent.

Het ministerie van OCW constateert dat, ondanks beperkte budgetten, bij scholen op een goede en verantwoorde manier buiten(speel)ruimten worden ingericht. 'Bij de kinderdagverblijven is het tekort aan buitenruimte zelfs vrijwel geheel weggewerkt. Een positieve ontwikkeling', aldus het ministerie. Voor nieuwe schoolvormen, in het bijzonder de brede school, blijkt het creëren van goede buitenruimte echter veel complexer, en – tegelijk – van een nog veel groter belang. Deze ruimte is niet alleen de speelruimte van kinderen, maar dient tevens als een breed buurtplein.

De brede school mag zich nog steeds in een groeiende belangstelling verheugen. De inhoudelijke samenwerking van een school met andere instellingen zoals kinderopvang, welzijnswerk, een bibliotheek of een apothekerspost, wordt zeer gewaardeerd. In het algemeen is het doel van de brede school om de ontwikkelingskansen van kinderen te vergroten. Met name in kleinere gemeenten biedt de brede school daarnaast de kans om een algemeen voorzieningenniveau in stand te houden. Brede scholen zijn er overal, maar komen het meeste voor in stedelijke gebieden. In het voortgezet onderwijs zijn er inmiddels ruim honderd, in totaal telt Nederland nu ruim 500 brede scholen. Het ministerie van OCW streeft naar 1200 brede scholen in 2010.

De inrichting van de buitenruimte van de brede school is een zaak van de gemeente, schrijft staatssecretaris Sharon Dijksma in het najaar van 2007 aan de Tweede Kamer. 'Gemeenten hebben primair de verantwoordelijkheid om bij het plannen en ontwikkelen van nieuwe schoolgebouwen zorg te dragen voor voldoende buitenspeelruimte. Ook bij de inrichting van (nieuwe) wijken hebben gemeenten een verantwoordelijkheid ten aanzien van buitenspeelruimte'.

Buitenspelen is leuk

De staatssecretaris zegt zich in haar brief overigens prima te kunnen vinden in het door Jantje Beton aangedragen motto 'Samen spelen is leren samenleven'. Een motto dat als een uithangbord bij elke buitenruimte van een brede school zou moeten staan, bleek vrijdag 12 oktober 2007 op een studiedag over buitenruimte rond brede scholen, georganiseerd door de Stichting Architecten Research Onderwijsgebouwen, Jantje Beton en Ontwerp- en ingenieursbureau Carve. De vragen waren: Hoe creëren we mooie, veilige, multifunctionele speel- leersport- en ontmoetingspleinen die de brede schoolgedachte daadwerkelijk uitstralen? Hoe bieden we kinderen de speelmogelijkheden die voor hun verdere ontwikkeling zo essentieel zijn? Wat kan de voorziening bijdragen aan speelmogelijkheden voor de buurt? Wie is verantwoordelijk wanneer leerlingen van verschillende scholen en instellingen, zoals kinderdagverblijven en peuterspeelzalen, gezamenlijk gebruikmaken van de buitenruimte?

Lia Karsten, onder andere als sociaal geografe verbonden aan de Universiteit van Amsterdam, wijst in haar voordracht met name op het belang voor kinderen en jongeren van de openbare ruimte. 'Je hebt daarvoor allereerst het argument van het kind', stelt zij, 'dat buitenspelen leuk is. En je hebt het argument van de ouder, buitenspelen stimuleert de creativiteit zowel wat betreft het spelen zelf als de regels die daarbij gelden. Daarnaast zijn er nog enkele andere, soms zeer actuele argumenten, zoals het bewegen, dienstig aan een goede gezondheid, de ontwikkeling van sociale, cognitieve vaardigheden en het facet van ontmoeten en integratie'.

Desondanks is er een maatschappelijke tendens waarin het buitenspelen naar binnenspelen verschuift. Buitenspelen is minder vanzelfsprekend geworden, stelt Karsten vast. Dat komt onder meer door de kleinere gezinnen en door de voller geworden straten waarin geparkeerde auto's de speelruimte innemen. 'De achterbankgeneratie' noemt Karsten deze kinderen, die letterlijk in de auto door de ouders van hot naar her worden gereden, van school, via een glaasje drinken thuis naar paardrijles, dan zwemles en gauw naar huis om te eten. Voor lekker buitenspelen is geen tijd. Die ontwikkeling legt een extra claim op het schoolplein, maar ook daar signaleert Karsten problemen. 'Overbelasting van de ruimte, die zelf al als een sluitpost bij de bouw van de school is opgenomen'. Karsten bepleit daarom een andere aanpak bij de aanleg van een buitenruimte, met name wanneer die hoort bij een brede school. 'Zorg eerst voor de goede randvoorwaarden: ontwikkel dus als verschillende gebruikers gezamenlijk een visie, en betrek in dat proces ook de kinderen. Begin met de gewenste activiteiten te formuleren, en bereken daarna pas de daarvoor vereiste vierkante meters. Reserveer een apart budget voor de buitenruimte, laat het geen restpost zijn op het bouwbudget. En als aan die randvoorwaarden zijn voldaan, leg dan kwaliteitseisen vast, zoals dat er ruimte voor verschillende activiteiten moet zijn, dat er met diverse materialen worden gebruikt, dat de verschillende leeftijdsgroepen elk een eigen plek kunnen vinden en dat de buitenruimte verschillende functies kan dienen, zoals sport, spel en ontmoeting. Laat de buitenruimte een oase in de betonnen omgeving zijn – en neem dat letterlijk, denk aan groen, denk aan hoe heerlijk een kastanjeboom voor kinderen kan zijn.'

Tot slot van haar betoog wijst Lia Karsten op de inbedding van de buitenruimte in de wijk. 'Laat de buitenruimte onderdeel zijn van een speelruimteplan voor de gehele wijk, let bijvoorbeeld op de routes naar kinderdomeinen elders in de buurt en zorg ervoor dat de buitenruimte een visitekaartje van de wijk wordt.'

Ontbreekt aan visie

Renet Korthals Altes van het Ontwerp- en ingenieursbureau Carve heeft niet alleen ervaring met het op maat ontwerpen van sport- en speelterreinen, maar verricht ook onderzoek naar het gebruik van schoolpleinen. Zij constateert dat er nog weinig specifieke aandacht voor de buitenruimte rond brede scholen is. 'Terwijl er schitterende nieuwe multifunctionele brede schoolgebouwen verrijzen, staan deze mooie buurtgebouwen vaak op kale, weinig aantrekkelijke, mono-functionele schoolpleinen', en dat is 'zonde voor alle partijen en voor de buurt. Zowel de brede school visie als vele actuele maatschappelijke tendensen, waaronder sportstimulatie, buurtcohesie, leefbaarheid, speelruimte, veiligheid en naschoolse opvang, zouden op goede multifunctionele brede buurtpleinen verenigd kunnen worden'. Wat voor het brede schoolgebouw wel gebeurt – het formuleren van een visie – gebeurt niet voor het plein, aldus Korthals Altes. 'Het schoolplein rond de brede school wordt in de praktijk nauwelijks als een breed buurtplein beschouwd. Dat blijkt uit de blik op de buitenruimte gedurende het bouwproces. Slechts de minimale eisen en de standaard buitenruimte eisen van de individuele partners worden geïnventariseerd. Een meer geïntegreerde visie op de buitenruimte, met daarin individuoverstijgende doelstellingen van de brede schoolpartners, van de woningbouwcorporatie en van de gemeente zou aanzienlijk meer mogelijkheden scheppen. Daarbij staan uiteraard het kind en het ontmoeten centraal'.

Zo zou het buurtplein de rol van het gebouw voor de buurt juist kunnen versterken. Met verschillende spelfuncties, naast de mogelijkheid voor jong en voor oud om elkaar te ontmoeten en de aanwezigheid van sportfaciliteiten, kan het plein het centrum van de buurt gaan vormen, is de stelling van Korthals Altes. Maar om dat te bereiken, moet de 'hekkenmentaliteit' verdwijnen, bepleit zij. De hekken die de openbare ruimte scheiden van de privéruimte, die zouden staan voor veiligheid, die toezicht suggereren, maar ook de niet-fysieke hekken tussen de gebruikers onderling, de scheidingswanden die een integrale benadering, met een gezamenlijk budget, onmogelijk maken.

Daarnaast moet, eveneens helemaal in het begin van het proces dat moet leiden tot een brede school, ook een specialistische ontwerper betrokken worden bij het vormgeven van de buitenruimte, die de beschikking krijgt over een eigen, en toereikend budget. 'Een goede vormgever kan een vernieuwende blik aandragen op functie-integratie, erfafscheidingen en sport- en speelmogelijkheden en zo van zelfs een kleine buitenruimte een breed buurtplein maken' houdt Renet Korthals Altes de zaal voor.

Ambities en bedreigingen

Met de stelling 'Een buitenruimte van een brede school is idealiter geschikt voor alle leeftijden', start Dorte Kristensen, architect-directeur van atelier PRO architecten, een reeks van beelden die achtereenvolgens ambities en bedreigingen tonen. Ambities in de vorm van aandacht voor de wensen van de verschillende leeftijdsgroepen, voor ruimtes die nieuwsgierig maken, die prikkelen, die leiden tot interactie. En bedreigingen wanneer de angst regeert, wanneer niet wordt samengewerkt en wanneer de hekken buiten de reguliere schooltijden gesloten zijn. Kristensen bepleit dat we afmoeten van het enkel vertalen van geld in vierkante meters, afmoeten van het denken in 'de anderhalve vierkante meter speelruimte per kind, tot een maximum van 600 vierkante meter'. Met talrijke beelden laat ze zien hoe het anders kan, bijvoorbeeld de brede school waarin ook een gezondheidscentrum is gevestigd. De school heeft alleen geld voor tegels, terwijl het gezondheidscentrum alleen geld heeft voor een tuin, waarvan de patiënten het onderhoud voor hun rekening kunnen nemen. 'Waarom', stelt Kristensen aan de orde, 'kan zoiets niet worden gecombineerd? Waarom staat de regelgeving het in de weg dat een boom als speeltoestel wordt gezien?'

'Ik geloof in onderwijs', zegt vervolgens de laatste spreker, Herman Hertzberger, architect-directeur van Architectuurstudio Herman Hertzberger, 'of beter nog, mijn geloof is leren. Daarom word ik zorgelijk wanneer ik al die voorbeelden van speeltoestellen zie, alsof het fitnesscentra zijn. Ik wil bepleiten dat de gehele stad in het kader van het leren moet worden geplaatst. Voor kinderen en voor volwassenen, want het enige onderscheid dat tussen hen bestaat is dat die laatste wat groter zijn en zich wat meer verbeelden.' Hertzberger geeft met behulp van foto's aan hoe belangrijk een 'zachte' overgang van binnen naar buiten, en van schoolplein naar openbaar gebied is. Hij laat zien hoe hekwerken die overgangen kunnen verstoren en hoe noodzakelijke afscheidingen ook op andere wijze zijn vorm te geven. 'Gebruik daarvoor trappen en treden', zegt hij, 'maak een toegangstrap zo dat er op is te zitten, die ruimte biedt om te donderjagen en die als tribune kan functioneren om naar het voetballen of basketballen te kijken'. Ook hij ageert net als Dorte Kristensen tegen de talloos vele ver doorgesloten regels, die bijvoorbeeld zandbakken en vijvers verbieden, vanwege schoonmaakproblemen. 'Er zijn allerlei geldstromen voor speeltoestellen, maar het echte spelen wordt de kinderen onmogelijk gemaakt'. Zorg voor een rijke(re), natuurlijke stedelijke omgeving, bepleit Hertzberger, 'vermijdt die suffe bankjes rondom een boom, zorg er juist voor dat kinderen die boom in kunnen klimmen. In die rijke(re) natuurlijke omgeving horen schooltuinen, horen bomen met kastanjes, horen waterwerken die laten zien hoe je regen op kunnen vangen, horen slootjes met kikkervisjes en horen sportfaciliteiten, horen ook de mogelijkheid van kleine ongelukjes en natte broeken, want dát aanbod, waarin kinderen zelf ontdekkingen kunnen doen, dát brengt kinderen sociale vaardigheden bij. Dát zorgt ervoor dat we met elkaar leren omgaan, dat we niet preventief al gaan meppen. En daar ligt een belangrijke rol weggelegd voor de architect, om de openbare ruimte zo vorm te geven en in te richten dat deze goede sociale contacten mogelijk maakt'. Herman Hertzberger besluit met de stelling dat het onderscheid tussen school en niet-school moet worden opgeheven, dat de gedachte schoolplein versus niet-schoolplein moet worden vergeten. 'School, plein en stad horen onverbreekelijk bij elkaar, wie bepleit dat er separate budgetten moeten komen

voor de buitenruimten, riskeert dat dit wordt afgehaald van het geld voor het schoolgebouw. We schieten niets op met alleen geld te verplaatsen.'

Nederlandse identiteit

In de afsluitende discussie, onder leiding van Staro-voorzitter Richard Steenborg, tussen Monique Kokx, werkzaam bij DHV; Froukje Hajer namens Jantje Beton; Wim Menke, directeur De Boomgaard Leidsche Rijn, Dorte Kristensen en de zaal, spelen geld, beheer regelgeving en groen de belangrijkste rollen.

Het is vooral het gebrek aan geld dat veel van de aanwezigen zorgen baart, want ondanks de samenwerking met bijvoorbeeld woningcorporaties, zoals een wethouder financiën constateert, komt er niet méér geld beschikbaar. Huisvestingadviseur Monique Kokx, werkzaam bij DHV, geeft aan dat het bouwbudget voor een school in het niets valt met dat voor bijvoorbeeld een supermarkt. 'Hoefte die laatste maar vijf jaar mee te gaan, daarvoor is toch aanzienlijk meer geld beschikbaar dan voor een school die veertig jaar mee moet. Dan moet van dat bouwbudget ook nog de speelruimte buiten af. Nu is voor die investeringskosten nog wel wat creativiteit aan de dag te leggen, wijkbureaus doen bijvoorbeeld een eenmalige injectie vanuit leefbaarheidbudgetten, maar het wezenlijke probleem zit in het beheer. Als dat schoolplein hoort bij de school, dan wordt de school geacht voor het onderhoud en het beheer zorg te dragen. Dat is namelijk verdisconteerd in het bekostigingsstelsel van het rijk en dus kan de gemeente zich daaraan onttrekken'. Kokx geeft aan dat ook in een eventueel nieuw bekostigingsstelsel, waarnaar DHV onderzoek heeft gedaan, hiervoor geen voorziening wordt getroffen. 'In plaats van aantallen lokalen gerelateerd aan het aantal kinderen, wordt de norm vierkante meters. De vooruitgang zit er in dat scholen niet meer vastzitten aan een aantal lokalen, wat onderwijskundige vernieuwingen in de weg kan staan, maar de opdracht was dat deze wijziging kostenneutraal moet kunnen worden doorgevoerd'.

'Want wij Nederlanders', valt Hertzberger bij, 'zitten nu eenmaal altijd op de penning. En verwijzend naar een actuele discussie, 'Dát is de Nederlandse identiteit.'

Froukje Hajer van Jantje Beton wijst in dit verband op het Netwerk Child Friendly Cities, waarin met name gemeentebestuurders en ambtenaren kennis, ervaring en voorbeelden uitwisselen van innovatief jeugdbeleid.

Vanuit de zaal wordt gewezen op niet alleen de investeringskosten, maar ook en vooral op de onderhoudskosten, wat wordt bevestigd door Dorte Kristensen. 'Ik maak het mee dat een school geen zandbakken wil omdat dat zand mee naar binnen wordt gedragen en het linoleum vervuild, wat extra schoonmaakkosten met zich mee zou brengen.'

Wim Menke, directeur van basisschool De Boomgaard, onderdeel van kindercluster Voorn en mede gastheer van het congres, noemt het onderhoud en beheer de keerzijde van een mooie buitenruimte. 'We hebben een prachtig kunstgrasveld bijvoorbeeld, maar wanneer daar in het weekend met scooters overheen wordt gereden, is de schade aanzienlijk, en voor onze rekening'. Dus dreigt er nu een hek te komen om het veld, en dat staat weer haaks op het wezen van de buitenruimte. Hij memoreert de door verschillende sprekers gewenste boom. 'Wij hebben een boompje geplaatst midden op het plein. Elk jaar, aan het einde van de zomervakantie, is dat boompje dood, bij gebrek aan water'. De buitenruimte van een brede school, vallen andere aanwezigen hem bij, wordt gezien als een openbare ruimte, maar voor al het onderhoud en beheer wordt naar het schoolbestuur gewezen.

De regelgeving baart onder andere een bestuurslid van een brede school in Reeuwijk zorgen, 'er hoeft maar een stoeptegels los te zitten en ik word op mijn aansprakelijkheid aangesproken. De andere wetgeving zijn dodelijk voor een spannende leer- en speelomgeving', stelt hij vast. Froukje Hajer van Jantje Beton beaamt dit: 'Wij brengen in 2008 een evaluatie uit van het nakomen van het verdrag voor de Rechten van het Kind, en wat je ziet gebeuren is dat een goede uitvoering in de weg wordt gestaan door de toenemende regelgeving en institutionalisering'.

Richard Steenborg geeft het slotwoord van de bijeenkomst aan Sibbo Arbeek, partner bij ICS Adviseurs: 'Wat levert die extra investering in de buitenruimte van een brede school nou eigenlijk op?' Arbeek is daarin heel duidelijk: 'Over langere tijd gemeten levert die investering heel veel meerwaarde op. Meerwaarde in exploitatie, want een betere buitenruimte trekt mensen aan, stimuleert ontmoeting, versterkt de sociale cohesie en vergroot dankzij identificatie de betrokkenheid bij die openbare ruimte. En meerwaarde voor het gebouw zelf en voor zijn omgeving. Het levert ook daarvoor een betere exploitatie op, die je bijna contant kunt gaan maken. Dus geldelijke meerwaarde, maar ook en vooral maatschappelijke meerwaarde'.

Theo van Oeffelt